

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Syvende Bog.

Runeskriftens Udbredelse nordover og dens ældste Historie i Norden ¹⁾.

Kapitel I.

Jeg har søgt at vise, at Runeskriften er opstaaet hos Goterne enten i Lilleasien eller i Sortehavs-Egnene kort Tid efter Goternes Tog til Lilleasien Aar 267, altsaa med et rundt Tal ved Aar 270.

Fremdeles har jeg søgt at vise, at Runeskriften fra Goterne er kommen til Nordboerne og ad en anden Vei senere til de vestgermanske Folk.

Nu finder vi nordiske Runeindskrifter allerede i de danske Mosefund fra Torsbjerg, Vimose og Nydam, af hvilke de ældste ifølge Sophus Müller er fra 4de Aarhundrede.

Spørgsmaalet bliver da: Hvilket nordisk Folk er det, som først har lært af Goterne at skrive Runer?

Herpaa synes vi i de historiske Forhold at finde et nogenlunde sikkert Svar.

Deraf, at nordiske Runeindskrifter allerede findes i de ældste danske Mosefund, synes at maatte sluttes, at et nordisk Folk fra Goterne fik Kundskab om Runeskrift ganske kort Tid, efterat Runeskriften ved Aar 270 var opfunden hos Goterne enten i Lilleasien eller i det sydøstlige Europa.

Nu ved vi af de sydlandske Forfatteres Skrifter, at det eneste i det skandinaviske Norden hjemmehørende Folk, som var sammen med Goterne i det sydøstlige Europa, var Erulerne ²⁾.

¹⁾ [Her skal én Gang for alle henvises til Forfatterens parallelt løbende, men stærkt sammentrængte Udredning af den eruliske Stammes Betydning for Runeskriftens Udbredelse i Aarbøger 1905 S. 320—327.]

²⁾ Med Taknemmelighed fremhæver jeg, at jeg om Erulerne foruden trykte Hjælpemidler har kunnet benytte en utrykt dansk Afhandling: »Herulernes Historie. Forsøg paa en Besvarelse af Universitetets historiske Pris-Spørgsmaal for 1894—95«. Denne Afhandling, som blev belønnet med Københavns Universitets Pris-Medaille, er forfattet af Stud. mag. L. B. St a d e. Denne unge lovende Historiker er senere død. Afhandlingen er velvillig bleven mig udlånt til Benyttelse af Københavns Universitet med Samtykke af Forfatterens Familie. Denne Afhandling synes mig navnlig at udmærke sig ved en grundig kritisk Benyttelse af de græske og latinske Kilder.

Allerede heri ligger der god Grund til at tænke sig Erulerne som medvirkende ved Runeskriftens Overførelse fra Goterne i det sydøstlige Europa til Folkene i det skandinaviske Norden.

Vi skal derfor her se lidt nærmere paa Erulerne og paa den ene Side følge dem under deres første Optræden i det sydøstlige Europa og paa den anden Side søge at bestemme deres Forhold til det skandinaviske Norden.

Goterne omtales lidt før 240 første Gang nord for det Sorte Hav. Da Hovedmassen af Goterne i første Halvdel af 3dje Aarh. rykkede sydover, fulgte Erulerne efter dem paa deres østre Fløi. Erulerne bosatte sig ved Maeotis (det Asovske Hav), maaské paa dettes nordvestlige og vestlige Bred.

I Aaret 267 drog Erulerne med en stor Flaade paa et Hærjetog over det Asovske Hav. En Afdeling af dem seilede videre over det Sorte Hav og saa gennem Dardanellerne ud i Ægæerhavet. De hærjede paa mange Steder, baade i Lilleasien, i Byzants og i Attika. I det følgende Aar drager Eruler paa Krigstog til Balkan-Halvøen sammen med flere andre barbariske Folk, navnlig gotiske Stammer; de bliver da slagte af Claudius.

Senere kom disse Eruler, som boede ved Maeotis, under Goterne, hvis østlige Gren boede om Dnjepr og Dnjestr og ned til Donau langs Sortehavets Strand. Den gotiske Konge Ermanarik underkastede sig Erulerne mellem 350 og 375.

Det er sandsynligt, at Erulerne ligesom Goterne og flere germanske Folk senere kom under Hunnernes Herredømme og at de sammen med sine germanske Frænder fik sin Frihed igjen ved Seiren over Attilas Sønner.

For den almindelige Mening, at Erulerne i det sydøstlige Europa var komne fra det skandinaviske Norden, taler flere gamle Efterretninger om dette Folk. Men det maa indrømmes, at det efter de latinske og græske Forfatteres Meddelelser ikke er let, med Sikkerhed at bestemme eller begrænse Erulernes oprindelige Hjemstavn.

For, at Erulerne havde sit Hjem paa den skandinaviske Halvø, tør særlig anføres den Omstændighed, at en Afdeling af Erulerne lidt efter 512 ifølge Prokop fra Egnene ved Karpaterne drog nordover til Østersøens Kyst og derfra videre gennem Danernes Lande, indtil de kom til Oceanets Kyst, hvorfra de satte over til Thule (d. e. den skandinaviske Halvø), hvor de fik Boliger i Gauternes Naboskab.

Naar disse Eruler drog den lange Vei op til den skandinaviske Halvø for der i Uafhængighed at faa Land og naar de virkelig fik Land i Gauternes Nærhed, saa synes dette at maatte forklares deraf, at Erulerne før havde boet her, og deraf, at Gauterne betragtede dem som sine Frænder; thi ellers vilde dette Tog have været altfor eventyrligt. Desuden synes en Fortælling om Vandalerne hos Prokop (De bello Vandalico I 22) at vise, at de udvandrede germanske Folk beholdt Ret til Jord i det Hjem, som de havde forladt ¹⁾.

At Erulernes oprindelige Hjem var i Norden, synes tillige at fremgaa deraf, at Jordanes (Get. III 23, ed. Mommsen S. 59 ¹⁴ ff.) fortæller, at Danerne, som

¹⁾ Jfr. Seelmann, Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung XII (1886) S. 30.

stammede fra den skandinaviske Halvø, fordrev Erulerne fra deres Boliger¹⁾. Rigtignok siges det ikke, hvilke disse Landstrækninger var, som Erulerne tidligere havde beboet og fra hvilke Danerne fordrev dem. Heller ikke siges det, paa hvilken Tid denne Fordrivelse fandt Sted. Men det synes rimeligt, at netop den Omstændighed, at Erulerne blev fordrevne af Danerne, gav Stødet til, at Erulerne drog sydover efter Goterne. Hvis dette er rigtigt, skulde Erulernes Fordrivelse ved Danerne falde noget forud for Midten af 3dje Aarh. efter Kr.²⁾. Dog er det ikke urimeligt, at disse Kampe mellem Eruler og Daner, til hvilke Jordanes hentyder, kan have varet gjennem et længere Tidsrum og kan være komne til Udbrud til flere forskjellige Tider, saaledes ogsaa efter det ovenfor nævnte Tidspunkt.

Af Stedet hos Jordanes ser man, at Erulerne tidligere havde boet ialfald i nogle af de Landskaber, i hvilke Danerne senere boede. Men derimod lader det sig af Jordanes's Udsagn ikke bestemme, i hvilket Omfang Erulerne havde haft inde Landskaber, som senere blev danske.

Den Afdeling af Erulerne, som lidt efter 512 ifølge Prokop fik Boliger i Gauternes Nærhed, kan ikke antages at have faaet Land i Skaane og Halland, thi der boede paa den Tid Danerne, som tidligere maa antages at have fordrevet Erulerne. Derfor har flere svenske Forskere³⁾ og tillige Bremer antaget, at den mod Nord i 6te Aarh. tilbagevendte Afdeling af Erulerne har faaet Land i Småland eller særlig i Varend.

Her skulde da, ifølge den foran givne Begrundelse, Erulerne ogsaa tidligere, før de blev fordrevne af Danerne, have boet. Men deres oprindelige Hjem havde vistnok en større Udstrækning, og navnlig tør vi formode, at de fra ældgammel Tid af havde boet ved Havet.

Da Jordanes fortæller, at Danerne fordrev Erulerne fra disses Boliger, og da Erulerne altsaa tidligere havde boet i Landskaber, hvor senere Daner boede, har flere nyere Forskere antaget, at Erulerne blev fordrevne af Danerne fra Skaane og Halland, samt fra Sjælland og andre danske Øer.

Erulerne boede ved det Asovske Hav østenfor Goterne. Deraf har Stade og flere andre Forfattere sluttet, at Erulernes oprindelige Boliger har været et eller andet Sted i Øst-Preussen. Men herfor synes intet andet at tale. Og hvis Erulerne fra Blekinges Kyst eller Öland efter at være fordrevne af Danerne seilede over Havet, kan de have sat over til Østersøens sydlige Kyst østenfor Goternes Hjemstavn ved Weichsel-Mundingen.

1) *Quamvis et Dani ex ipsorum (henviser til Suethidi i det foregaaende) stirpe progressi, Herulos propriis sedibus expulerunt, qui inter omnes Scandzæ nationes nomen sibi ob nimia proceritate affectant præcipuum.*

Ordet *qui* synes, saaledes som Much (Beitr. XVII S. 201) antager, oprindelig at have havt sin Plads umiddelbart foran *Herulos*. Jeg tror derfor ikke, at Jordanes her har sagt at Erulerne paa hans Tid fremdeles boede paa Scandza. Ordet *propriis* forstaar jeg om Erulernes Boliger.

Jeg kan ikke holde for sandsynlig Stades Forklaring, ifølge hvilken Stedet hos Jordanes skulde sigte til, at de Eruler, som ifølge Prokop lidt efter 512 drog nordover gennem Danernes Land, af Danerne blev fordrevne fra dette til den skandinaviske Halvø.

2) Jfr. Bremer, Pauls Grundriss² III S. 834.

3) Se Hellquist, Svenska landsmålen XX, 1 S. 29 og de der nævnte Forfattere.

Dog hviler den nærmere Bestemmelse af Erulernes oprindelige Boliger paa meget usikker Grund. Det er herved navnlig vanskeligt at danne sig en Forestilling om, hvor Danerne oprindelig har boet. Vistnok synes det sikkert, at disse havde hjemme i den sydøstlige Del af den skandinaviske Halvø, men en nærmere Bestemmelse er ikke let at give. Da Danerne fordrev Erulerne, synes Danerne oprindelig at have boet nord for Erulerne eller ialfald nordligere end nogle af de Landskaber, i hvilke tidligere Erulerne og senere Danerne boede. Men en bestemtere Angivelse af Danernes oprindelige Hjem vover jeg ikke ¹⁾.

At Erulernes oprindelige Boliger var i et nordisk østligt Kystland, er fremdeles sandsynligt, fordi et saadant nordisk Kystland er det naturlige fælles Udgangspunkt for Erulernes Optræden i vidt forskjellige Egne. Paa den ene Side paa Goternes østlige Fløi ved det Asovske Hav. Paa den anden Side paa Hærjetog i vesteuropæiske Lande og Farvande.

Jeg skal her nævne de vigtigste Meddelelser om disse vestlige Eruler.

I en Lovtale over Maximian holdt af Mamertinus 289 og i en Panegyrik af samme Forfatter over Maximian og Diocletian holdt 291 omtales et, sandsynlig kort før 289 foretaget, Indfald i Gallien af Eruler, der betegnes som hjemmehørende i et meget fjærrt Land ²⁾. Omtrent ved samme Tid har de fra Nordøst kommende Vandaler og Burgunder vist sig ved Rhinen.

I anden Halvdel af 4de Aarh. nævnes Eruler flere Gange sammen med Bataver som romerske Leietropper i Gallien. Saaledes fortæller f. Eks. Ammian (XX, 1, 3), at Eruler og Bataver, samt to mæsiske Legioner sendtes til Britannien for at holde de fremtrængende Scoter og Pictor indenfor deres egne Grænser. Det antydes, at disse Eruler var blandt de Stammer, som var komne til Romerne fra den anden Side af Rhinen.

Ifølge Hydatius's Krønike kom paa Marcians Tid (omkring 459) 400 Eruler seilende paa 7 Skibe til det lucensiske Distrikt ved Lugo i det nordvestlige Spanien og plyndrede der, men blev snart fordrevne af Befolkningen. De indskibede sig paany og paa Farten til sit eget Land plyndrede de Kantabernes og Vardulernes Søstæder ved Spaniens nordlige Kyst. Ogsaa paa et andet Sted fortæller Hydatius, at Erulerne hærjede paa det grusomste nogle Havnestæder i det lucensiske Distrikt paa Farten til Bætika.

At Erulerne boede i Nærheden af Østersøens eller Kattegats Kyster, finder jeg ogsaa sandsynligt paa Grund af et Udtryk i et Digt, som Sidonius Apollinaris i Aaret 476 sender sin Ven Lampridius fra Bordeaux (Burdigala). Han nævner her blandt fremmede Sendebud, som han har seet ved den vestgotiske Konge Euriks Hof:

*hic glaucis Herulus genis vagatur
imos Oceani colens recessus.*

¹⁾ Noreen, Norden 1902 S. 83 sætter Danernes oprindelige Hjem *Danmørk*, hvilket han oversætter »skog på fast och jämn mark«, i »Skåne nordost om Söderåsen och Linderåsen . . . i den gamla snapphanebygden«.

²⁾ Her nævnes Erulerne sammen med *Chaviones* (eller *Chabiones* eller *Chaibones*). Begge Folk overvindes af Maximian. Det heder her: *Chaibones Erulique, viribus primi barbarorum, locis ultimi.*

Vi har ikke Ret til at betegne denne Angivelse af Erulernes Hjemstavn som en værdiløs poetisk Fiktion eller Frase af Sidonius. Thi naar Sidonius har seet vedkommende Sendebud og faaet ham betegnet som Eruler, er det naturligt, at han ogsaa har faaet en Meddelelse om, hvorfra han kom og hvor hans Folk boede. Men naturligvis beviser dette poetiske Udtryk ikke noget med fuld Sikkerhed eller Bestemthed.

Af Erulernes Optræden paa vidt fra hinanden skilte Steder og til forskjellige Tider gennem et langt Tidsrum synes det at fremgaa, at de har været et talrigt Folk. I Justinians Hær nævnes paa én Gang 3 000 Eruler.

De sydlandske Forfattere synes at have opfattet Erulerne som et med Goterne nær beslægtet Folk. Zonaras (XII 24) bruger følgende Betegnelse: *Αἰρούλοις, Σκυθικῶ γένει καὶ Γοτθικῶ*. Det Hærjetog i Lille-Asien, som ifølge Synkellos udførtes af Erulerne, tillægges Goterne af Trebellius Pollio (eller Capitolinus), Gallieni duo c. 13 1).

For Erulernes Slægtskab med Goterne synes ogsaa de eruliske Personnavne, som er optegnede hos de sydlandske Forfattere, at tale. Dog er det vanskeligt efter disses Former at afgjøre, hvorledes det eruliske Sprog har forholdt sig til det gotiske ved de grammatiske Eiendommeligheder, som mest skiller Gotisk fra de øvrige germanske Sprog. Vi kan f. Eks. ikke se, om erulisk Sprog har havt Nominativmærket *-s* som Gotisk.

Særlig er at mærke et Navn paa en Eruler i byzantinsk Tjeneste i 6te Aarh., som ofte omtales hos Prokop. Det skrives *Βῆρος*. Naar Förstemann (Namenbuch² I Sp. 260) henfører dette Navn til oht. *bero* »Bjørn«, saa holder jeg dette for feilagtigt, baade paa Grund af det lange *η* og paa Grund af Endelsen *-ος*. Heller ikke tror jeg, at Navnet skal forklares af oht. *bēr* »Vildsvin«, hvortil i Gotisk vilde svare **baiz-*. Men da Prokop skriver Vandalernes Navn *Βανδίλοι* og da vi i latinsk Gjengivelse har germanske sammensatte Navne paa *-verus*, femin. *-vera* (= *-wāra*), saa tror jeg, at det eruliske Mandsnavn *Βῆρος* i gotisk Form vilde hede **Wērs* og at det hører til oht. *wār* »sand« og til got. *tuzwērjan* »tvivle«.

Dette Navn synes altsaa at vise, at det eruliske i Syden talte Sprog havde *ē* ligesom Gotisk, hvor derimod nordisk Sprog og allerede de ældste nordiske Indskrifter har *ā*.

Med Hensyn til de i det følgende fremsatte Meninger om Erulernes Forhold til Norden tror jeg her ogsaa at burde fremhæve, at flere af de eruliske Personnavne, som findes hos græske og latinske Forfattere, bestemt afviger fra nordiske Personnavne i Tiden fra og efter Vikingetiden²).

1) Trebellius Pollio (Divus Claudius c 8) betragter Peuciner, Greuthunger, Austrogoth, Terving, Gepider og Celter som Stammer af det skythiske Folk. I samme Tog som det, hvori disse Folk optræder, nævner Zosimos Eruler.

2) Erul. *Philimuth* indeholder samme Forled som det gotiske Navn *Filimer*, medens de nordiske Sprog ikke har dette Forled i samme Form. En Eruler heder *Οὐλίγαγγος*; men i nordiske Sprog findes ikke sammensatte Mandsnavne, hvis Efterled indeholder Stammen *ganga-*. En Eruler heder *Sindwald*, i Akkus. *Sindevalem*. Dette Forled forekommer ofte i gotiske og vestgermanske Navne, derimod ikke i nordiske Navne fra historisk Tid.